

MUZEUL NAȚIONAL DE ISTORIE A ROMÂNIEI

**CERCETĂRI
ARHEOLOGICE**

XXXI

1

ISSN 0255-6812

**CERCETĂRI
ARHEOLOGICE**

XXXI

1

BUCUREȘTI

2024

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Sorin Ailincăi, Dan Aparaschivei, Mihai Bărbulescu, Nikolaus K.O. Boroffka, Adina Boroneanț, Dragoș Diaconescu, Stela Doncheva, Gabriel Fusek, Florin Gogâltan, Martin Husár, Sergiu Matveev, Dragoș Măndescu, Ioana A. Oltean, Ioan-Carol Opriș, Liviu Petculescu, Constantin C. Petolescu, Zeno Karl Pinter, Ștefan Pop-Lazić, Ivan Radman-Livaja, Tudor Sălăgean, Victor Spinei, Agnieszka Tomas, George Trohani, Boaz Zissu

COLECTIVUL DE REDACȚIE:

Silviu Oța – redactor-șef
Laurențiu Angheluță
Bianca Olteanu
Alexandru Rațiu
Andreea Ștefan
Maria-Magdalena Ștefan
Ovidiu Țentea

Tehnoredactare și coperta: Petru Ureche

Ilustrația de pe coperțile 1, 4: Poarta de nord a „cetății vechi” de la Axiopolis, vedere dinspre exteriorul incintei (după Netzhammer, R. 1918. Die christlichen Altertümer der Dobrudscha. București: Socec & Co: p. 118, fig. 37).

ISSN 0255-6812

www.cercetări-arheologice.ro

<https://doi.org/10.46535/ca.31.1>

<https://doi.org/10.46535/ca.31.2>

Volum editat de Muzeul Național de Istorie a României
Calea Victoriei 12, București, 030026, România

CUPRINS/CONTENTS

30/1

STUDII/STUDIES

Ana ĐURIČIĆ, More than Floors and Domes - Contexts around Ovens in the Late Neolithic of the Central Balkans	11
Aurora PEȚAN, Cetatea dacică de la Cucuiș – Dealul Golu (jud. Hunedoara) în lumina datelor LiDAR	31
Vasile IARMULSCHI, Fibule de tip Kostrzewski G din silvostepa carpato-nipreană	41
Ghenadie SÎRBU, Jaroslav PESKA, Tomas TENCER, Sergiu HEGHEA, O necropolă plană sarmatică descoperită în bazinul râului Răut (Republica Moldova), grație unor cercetări non-invazive	53
Adina VELCESCU, Les amphores découvertes dans la zone portuaire de Callatis (Mangalia, Roumanie) dans les années 1960-1970	61
Ioan MUNTEAN, The Sanctuaries of Iuppiter Dolichenus in the Danubian Provinces. A functional interpretation	83
Csaba SZABÓ, Women and Roman religion in Dacia: the epigraphic evidence	99
Remus FERARU, Gladiatori și spectacole în amfiteatru în cetățile grecești din Pontul Euxin.	123
Vladimir PETROVIĆ, The Epigraphic Testimonies from Timacum Maius (Eastern Moesia Superior): The Important Clues for the Character and Organization of Naissus Region	135
Ioan Carol OPRİȘ, Axiopolis. Stadiul actual al cunoașterii	143
Fatih Hakan KAYA, Musa ALBAYRAK, Martin HENIG, Ergün LAFLI, Earrings from Nicaea in Bithynia (south-eastern Marmara)	179
Nizam ABAY, Grylloi: A Being with Mixed Depictions from Konya	205
Cüneyt ÖZ, Repair of ceramics in Antiquity: Examples from Myra (Lycia)	215
Parastoo Masjedi KHAK, Seyed Mehdi Mousavi KOUHPAR, Hasan Kohansal VAJARGAH, Cui QILONG, Six Sassanian artworks engraved with hunters: king, crown prince, aristocrat, or pretender to the throne?	221
Khachik HARUTYUNYAN, Newly Discovered Inscriptions from the Armenian Cathedral of St. James in Jerusalem	235
Yaroslav CHENTSOV, The problem of the attribution of burials of medieval nomads on the territory of the Ukrainian steppe on the example of three burials from the Novosilsky kurgan complex	249
Maria-Venera RĂDULESCU, Cavalerul în turnir, temă iconografică redată pe cahle medievale din Muntenia	261

RECENZII/REVIEWS

- Tudor ULIȚĂ-SÎNJOAN, Recenzie: Lee I. Levine, Zeev Weis, Uzi Leibner, *Ancient synagogues revealed 1981-2022*, Israel Exploration Society, 2023, 300 p., ISBN 978-965-221-129-3. 271
- Aurora PEȚAN, Recenzie: Alexandru Berzovan, *At the Borders of the Great Steppe. Late Iron Age Hillforts between the Eastern Carpathians and Prut (5th-3rd centuries BC)*, Mega, Cluj-Napoca, 2022, 310 p., 35 pl., ISBN 978-606-020-494-7. 273
- Claudia-Valentina POPÎRȚAC, Recenzie: Maria Alexandrescu Vianu, *Une cité antique à travers ses sculptures. La sculpture en pierre à Tomis à l'époque du Principat (Ier-IIIe siècles)*, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, Brăila, 2022, 300 p., ISBN 978-606-654-492-4. 276
- Florian BOIȘTEANU, Recenzie: Lucrețiu Mihăilescu-Bîrliba, Ioan Piso (ed.), *Romans and Natives in the Danubian Provinces (1st-6th C. AD)*, Harrassovitz Verlag, Wiesbaden, 2023, 618 p., ISBN 978-3-447-12096-8. 278
- Tudor ULIȚĂ-SÎNJOAN, Recenzie: Annamária-Izabella Pázsint, *Private Associations in the Pontic Greek Cities (6th century BC–3rd century AD)*, Peeters, Leuven – Paris – Bristol, CT, 2022, 386 p., ISBN 978-90-429-4718-4. 280

CA

31/1

MARIA ALEXANDRESCU VIANU, UNE CITÉ ANTIQUE À TRAVERS SES SCULPTURES. LA SCULPTURE EN PIERRE À TOMIS À L'ÉPOQUE DU PRINCIPAT (IER - IIIE SIÈCLES),

Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, Brăila, 2022, 300 p., ISBN 978-606-654-492-4.

Maria Alexandrescu Vianu oferă prin *Une cité antique à travers ses sculptures. La sculpture en pierre à Tomis à l'époque du Principat (- siècles)* o nouă perspectivă asupra monumentelor sculpturale descoperite în orașul Tomis și în preajma lui. Fenomenul artistic este expus de-a lungul secolelor la schimbări sociale, politice și culturale, motiv pentru care studiul respectiv analizează, pe lângă aspecte religioase, iconografice ori tehnice, și latura socială a acestuia, ca expresie a unei societăți în transformare. Pentru realizarea acestui volum, au fost reexaminat piese deja publicate, autoarea urmărind să abordeze monumentele din punct de vedere sociologic.

Materialul sculptural reprezentativ pentru documentare este compus din descoperiri localizate în orașul Tomis. Acesta este utilizat ca teren de cercetare întrucât nivelul etnic, istoric și cultural are o bază de sorginte greacă împletită în timp cu atribute romane. Tomis devine sediul administrației romane în provincia Moesia Inferior și atrăgea soldați, veterani, negustori și artizani din toate părțile imperiului, care au contribuit la dezvoltarea vieții urbane. Astfel, datorită complexității sale, Tomis este un studiu de caz potrivit, fiind un oraș cu tradiții culturale grecești, angrenat în mișcările artistice romane.

Astfel, autoarea analizează prin intermediul monumentelor sculpturale transformările sociale și viața de zi cu zi a locuitorilor, pe o perioadă de trei secole (I - III d.Hr.). Maria Alexandrescu Vianu structurează rezultatele cercetării în șapte capitole care surprind aceste elemente.

Ca atare, primul capitol, intitulat *Pour une sociologie de l'art de Tomis*, tratează într-un context sociologic fondarea orașului de origine greacă și dezvoltarea sa greco-romană pe parcursul anilor. Studiul întreprins este centrat pe datele desprinse din inscripții, precum informații despre dedicant: gen, statut social, vârsta, proveniența, cetățenie. La o simplă analiză reiese că în secolele II-III populația din Tomis trecea printr-o restructurare socială prin care își pierdea parțial tradițiile, stabilind noi relații cu lumea exterioară și preluând noi expresii culturale. Așadar, arta tomitană trebuie interpretată și din prisma mediilor sociale prezente în oraș deoarece arta este un produs social și nu poate fi separată de societatea ale cărei cerințe le satisface.

Al doilea capitol aduce în discuție începuturile artei romane în regiune, care pot fi legate de prezența armatei romane. Vechile obiceiuri culturale și artistice nu se pierd, ci se transformă în funcție de schimbările care se produc. Autoarea evidențiază existența a două fenomene care favorizează pătrunderea artei romane într-un mediu elenizat. Primul se desprinde din transformările demografice, iar al doilea este legat de interesul orașelor grecești de a se integra în imperiu pentru a le garanta pacea și stabilitatea. Astfel, rezultă fuziunea influențelor artistice grecești și romane. În acest context, într-un oraș grecesc precum Tomis, se pot identifica monumente care afișează caracteristici romane.

La cité et les élites. Le second classicisme romain et les ornements abordează dezvoltarea urbană care a luat amploare încă din secolul I d.Hr. în orașul Tomis, dar mai ales în secolul al II-lea și în prima jumătate a secolului al III-lea, dând naștere unor noi elite. Totodată, privește și arta romană de la sfârșitul republicii și primele secole ale imperiului care redescoperă arta clasică greacă, la care Tomis nu a rămas indiferent.

În continuare, Maria Alexandrescu Vianu expune în *La cité et ses habitants. Statues et portraits honorifiques* statuile onorifice care sunt atestate la Tomis de numeroase inscripții. Acestea au rolul de a onora împărații și elitele orașului, fiind plasate în locuri publice sau în sanctuarele anumitor zei. Portretele imperiale sunt o expresie a cultului imperial, dar, din păcate, la Tomis au fost descoperite mai puține portrete imperiale decât sugerează numărul de dedicații imperiale. Motivul principal ar fi că multe erau probabil realizate din bronz și în timp au fost topite pentru o altă utilizare. Trebuie subliniat faptul că bărbații nu erau singurii reprezentați, întrucât și femeile aveau parte, în anumite contexte, de astfel de onoruri. De regulă, acestea dețineau funcții religioase importante care le permiteau să fie menționate.

Capitolul cinci analizează cultele practicate în Tomis, care nu se diferențiază de oricare alt oraș din Imperiul Roman, având în vedere că erau prezente cultele imperiale, ale panteonului grec, orientale și cultele locale. Scopul principal al acestui capitol nu este să prezinte un istoric al acestora în Tomis, ci să expună, pe baza monumentelor în piatră și a reprezentărilor monetare, aspectele iconografice și particularitățile specifice orașului. De-a lungul

capitolului sunt discutate piese, precum statui, statuete sau reliefuri a diverselor zeițăți și emisiuni monetare care fac trimitere la acestea. În prim-plan fiind tezaurul de sculpturi descoperit la Tomis în 1962.

Al șaselea capitol este dedicat monumentelor funerare, prin urmare capitolul respectiv prezintă analiza pieselor destinate păstrării memoriei private a familiei. În general, practicile funerare sunt însoțite de scene specifice reprezentate pe monumente cum ar fi: banchetul funerar, reprezentarea unor mituri, vânătoria, eroizarea defunctului, vița de vie, conul de pin sau simboluri apotropaice, precum capul Meduzei. Iconografia funerară întâlnită în orașul Tomis este destul de limitată fiind identificate trei categorii principale: banchetul funerar, defuncții redați în picioare și portretul. Primul tip este cel mai des observat pe monumentele funerare din oraș. Alte două categorii de monumente aparte sunt sarcofagele și construcțiile funerare rezervate probabil celor mai bogați locuitori din Tomis. De menționat ar fi că nu au fost descoperite astfel de construcții, ci s-au găsit doar câteva fragmente de frize care aparțin de acestea.

Ultimul capitol cuprinde concluziile trase de Maria Alexandrescu Vianu pe parcursul volumului întreprins. Autoarea a prezentat orașul Tomis prin prisma monumentelor sculpturale și schimbărilor sale etnice și sociale. Transformările din componența etnică în urma afluxului de oficiali și soldați romani au restructurat ierarhia populației grecești. După cum se poate deduce din observarea monumentelor, nobilii orașului își afirmă apartenența la romanitate prin adoptarea *tria nomina* și a îmbrăcăminte specifice romanilor, semne inconfundabile ale elitei romane. O metamorfozare a avut loc și în cazul riturilor și ritualurilor funerare predominând înhumarea ceea ce duce la apariția unor modificări la nivelul monumentelor funerare. Astfel, monumentele supuse unor analize individuale atestă elementele artistice menite să exprime evlavia religioasă, să cinstească împărații și concetățenii sau să celebreze cultul morților.

În componența acestei lucrări sunt trecute la anexe și un studiu cu trimitere la un relief funerar care atestă prezența unui cult orfic la Tomis, dar și unul complex despre *Tropaeum Traiani*, monumentul triumfal de la Adamclisi. Mai sunt ilustrate și 92 de piese originare din orașul Tomis, precum și un număr considerabil de piese utilizate pentru analogii. La toate acestea este alipită și o bibliografie însemnată.

În concluzie, Maria Alexandrescu Vianu examinează schimbările sociale și viața cotidiană a locuitorilor prin prisma monumentelor sculpturale. Lucrarea acoperă diverse teme precum orașul, elita, locuitorii, cultele și defuncții, interpretate prin monumente cercetate. În consecință, autoarea se folosește de o nouă perspectivă cu privire la fenomenul artistic luând în considerare o abordare sociologică prin care să obțină o interpretare cât mai amănunțită asupra acestor aspecte.

CLAUDIA-VALENTINA POPÎRȚAC
Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca
claudiavalentina_13@yahoo.com